

SZEMLE

Papp Géza: A XVII. század énekelt dallamai. (Régi magyar dallamok tára II.)
Bp. 1970. Akadémiai Kiadó. 733 l.

Régi hiányt pótoltt PAPP Géza ebben az alapos összefoglaló szintézisében. A XVI. század magyar dallamai mintaszerű publikációt nyertek CSOMASZ TÓTH Kálmán munkájában, s a XVIII. század melódiáiról is helyes áttekintést kaptunk BARTHA Dénes összefoglalójában. Azonban a XVII. sz. dallamai egyesített kompendiumához csak most jutottunk el. 38 korabeli énekgyűjteményből 505 melódiát közölt PAPP, melyek közül 360 törzsdallamnak tekinthető. Míg a többi fontos változatként kapcsolódik a gazdag anyaghoz. Csaknem valamennyi törzsdallamnak bőségesen közli változatait. Helyszűke miatt ugyan csak hivatkozik a variáns dallamokra, de ahol lényegesnek látja, egymás alatt partitúraszerűen adja a párhuzamosítható régi énekeket.

PAPP gyűjteménye ugyan szerves folytatása CSOMASZ TÓTH Kálmán kutatásainak, mégis elvileg sok szempontból eltér attól, míg a XVI. századi énekanyagot eredeti menzurális kottairásban, eredeti kulcsban ritmusjelzési javaslat nélkül tárja elénk javarészt CSOMASZ TÓTH, a XVIII. század dallamtárában sor elején zárójelbe téve mutatja a kulcsot BARTHA, s a ritmizálási javaslatát a dallamsorok alatt jelzi. Az említett elvekkal szemben PAPP más szisztémát követ: dallamkompendiumát mai hangjegyekre átirva kapjuk ütemvonalak nélkül, szigorúan ragaszkodva a szövegeik eredeti helyesírásához. Mert célja: praktikus, általánosan ismert hangjelzéssel megkönnyíteni az olvasást. Még abban a mozzanatban is differenciálódik a két tudós szisztémája, hogy míg Tóth külön-külön fejezetbe tömöríti dallam és szöveganyagra vonatkozó filológiai jegyzeteit, PAPP — átérezve a dallam és a szöveg szoros összetartozását — nem akarván feleslegesen felparcellázni a jegy-

zetapparátust, megállapításait A és B pontokban összevonva a dallamok sorszámainak rendjébe illeszti.

Am a XVII. századi dús dallamvegetációt nem lokalizálhatjuk pontosan az 1600–1700 közötti időre. Mert melódiákat nem lehet évszámok közé sorolni, azok átvészelnek esetleg évszázadokat is. Ezzel motiválható, ha ma is virágzanak az életképes gregorián dallamemlékek.

Elméleti részének beosztásában a dallamok és szövegei forrásfeltárását a strófaszerkezet, ritmus megállapítások, forma, típus jelölés követi. Formaszerkezetei fő sajátosságát a bar (háromrészes dal, ismétlődő első sorral) da capos és az ismétlés nélküli tagolódásban látja. Igen gyümölcsöző, hasznos a szomszéd népek táncritmusai-val való összehasonlítása. Gondosan nyomozta a mazurka, gagliarde beszűremelését, s nem mulasztotta megemlíteni az egyes dallamemlékekre vonatkozó régebbi megállapításokat is. A centrális jelentőségű jegyzetapparátus filológiai hitele teljesen eléri az akadémiai irodalmi kritikai kiadások (VÖRÖSMARTY, TÓTH Árpád stb.) magas színvonalát azért, hogy valamennyi közölt melódiának egyenként kimerítő elemzését adta a keletkezés, forrás, dallam- és szövegváltozat tárgyi és nyelvi magyarázat szempontjából. Figyelmet fordít még a lényeges versfőkre, továbbá „ad notam” utalásokra stb.

Am a 360 énekhez kapcsolódó pontokban szedett jegyzetek terjedelme egészen különböző. Így pl. a 188 számhoz csak pár soros jegyzet kívánkozott, míg a 150, 197 stb. számú magyarázat egész terjedelmes tanulmányra duzzadt. Mindez nem hígult idézetekkel terhelt citatológiává, hanem a keletkezéstörténeti mozzanatok, variánsok megjelölése, versek, szótagszámainak említése adja tudományos értékét. Valóságos zenei kortörténet bontakozik ki ebből a kötetből, mely a zenetudományi „fontes” sorozat egyik alapvető értéke.

SONKOLY ISTVÁN

Huszár Sándor: Az író asztalánál. Beszélgetések kortárs írókkal. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969. 392 l.

Kényes műfaj az interjú, s a legjobb írók nem mindig a legüzesebb riportalanok. Aki közvetve, magateremtette jellemeken és sorsokon keresztül fejezi ki világképét, nem biztos, hogy aforisztikus tömörséggel is meg tudja fogalmazni ugyanazt. Ennek a Bukarestben megjelent interjúkötetnek ez a problémája: egész könyvet kell elolvassunk ahhoz, hogy néhány magvas megállapítást kapjunk. Ennek ellenére mégis figyelemmel kell, hogy fogadjuk: nem ismerjük annyira a romániai magyar irodalmat, hogy fanyalgást engedhessünk meg magunknak vele kapcsolatban. Ez a könyv most valóban személyes látogatást pótol. A romániai magyar irodalmat nem ismerő hazai olvasó számára persze nem pótolja NAGY István, BARTALIS János, SÜTŐ András vagy BAJOR Andor műveit. De aki ismerkedni kezd ezzel a világgal, nagy segítségre, jó kalauzra tesz szert, ha a Könyvárúház polcáról saját könyvespolcára helyezi ezt a kötetet.

Az *Utunk* oldalain 1957 és 1967 között, de mégis főként az utolsó három évben megjelent interjúk természetesen nem adnak teljes képet, nagy a hiánylista: az egész legújabb nemzedék és sokan az idősebbek közül is kimaradtak. Az egyes vélemények között sok az ellentmondás, de ez természetes is. A kötet egésze számos tanulással szolgál. Hogyan látják a romániai magyar írók helyzetüket? Mit gondolnak hovatartozásukról, milyen problémák nehezítik munkájukat, mi a véleményük önmagukról? Milyennek látják fő vonásaiban a romániai magyar irodalom történetét, s ki az, mi az, amihez leginkább kötődnek? Ezekre a kérdésekre vártam választ, noha az interjúkat készítő HUSZÁR Sándornak természetesen mások voltak a szempontjai. Am mert fontosakat kérdezett, s mert akik válaszoltak, lényeges kérdésekről beszéltek, választ kaptunk a mi problémáinkra is. És vallottak arról, ami kifejezetten nekünk szól, hogy mit várnak tőlünk. Arról, hogy miként segítheti a magyar tudományos élet és kritika a romániai magyar irodalmat.

Irodalmukat, mint ez természetes is, az *egyetemes magyar irodalmi hagyományból eredeztetik*. Ugyanakkor a történelmi sajátosságot hangsúlyozzák: hogy 1919 óta más államkeretben, a román néppel való szoros kapcsolatban, de *külön sorsproblémáikat* megoldandó kellett irodalmukat fejleszteniök. „A romániai magyar irodalom nem a magyarországinak egy vidéki változata. Ez a miénk sajátos, önálló költői

világ. A mi költészetünknek az összmagyar líra viszonylatában is vannak sajátosságai, mint ahogy a romániai irodalom egészének viszonylatában is” — hangsúlyozza KÁNYÁDI Sándor. Egy-egy nyilatkozatból képet is kapunk róla, milyen jellegzetességeket tartanak számon, miben látják irodalmuk differencia specificáját. „A két világháború közötti kisebbségi élet, a nagy társadalmi élmények tettek íróvá” — írja SZEMLÉR Ferenc. Ez a *kisebbségi lét* azt eredményezte, hogy a romániai magyar írók a magyar irodalom egy régi sajátosságát fokozták fel: politikai kötöttségét. Ebben lelik meg azt a közös vonást, amelyek összekapcsolja nemcsak a 45-ben indult nemzedéket a maiakkal, hanem a háború utánit a háború előttivel, a romániai magyar irodalom kezdeteivel. „Ez a közös vonás a *nép szolgálatának vágya* és szándéka. Még a két világháború között is, amikor világnézeti ellentétek állítottak szembe írókat íróval, csoportosulást csoportosulással, a romániai magyar irodalom legjobbjai mindig találkoztak a *humánus szolgálatában*, az akkor a humánusumot leginkább fenyegető fasizmus elítélésében.” Ezt a népszolgálati szenvedélyt érzi SZÁSZ János mai irodalmuk legalapvetőbb vonásának, ami az alkotói életutakban és a műfajok súlyában is éreztette hatását.

A kisebbségi magyar nemzetiségi lét, mint sorskérdés, vissza-visszatérő feladata, kérdése az írásnak. *A romániai magyar irodalom publicisztikával kezdődik*. Kós Károly *Kiáltó szavával*, PAÁL Arpád híres vezércikkeivel, amelyek tudatosították a kisebbségi magyarság betájékozódását az új államkeretekbe. „Minden írónknak sajátos romániai jellemvonása az, hogy a közkérdésekkel is foglalkozik, s így párhuzamosan fut mindegyiknek a pályáján a szépirodás és a közíró” — mondja BALOGH Edgár, aki kilenc éven át tanította az egyetem magyar irodalmi tanszékén a publicisztikát. „Tanítványai közül került ki a székelyföldi lapoknak, de a többi, összesen tíz magyar napi és hetilapnak a fiatal garnitúrája”.

Ezt a publicisztikával, a sajtóval erősen összefonódottságot erősíti a szépirodás publikálási lehetősége is. HUSZÁR Sándor fogalmazza meg ezt: „*A romániai magyar irodalom folyóiratközpontú*, nemcsak olyan értelemben, hogy egy-egy folyóirat körül hangyészik, hanem hogy jellegét is jelentős mértékben a folyóiratok, azok szükségletei határozzák meg. A két világháború közt ennek oka nyilvánvaló: a Szépművés Céhét kivéve alig van Romániában, magyar nyelven, számottevő kiadói vállalkozás. A felszabadulás óta ez a helyzet

sokat változott, irodalmunk jellege azonban ebből a szempontból keveset". BODOR Pál, az Irodalmi Kiadó nemzetiségi részlegének főszerkesztője ugyanígy látja a helyzetet: „Irodalmunk vizsgálatához folyóirataink elemzésből is ki lehet indulni. Folyóirataink nem olyan jók, mint amilyenek látszanak. Egyetlen irodalmi-művészeti hetilapunk és egyetlen havi irodalmi folyóiratunk dhatatlanul monopol-helyzetük haszonélvezői s persze adózói is”.

Több oldalról, más-más vonatkozásban fogalmazzák meg ugyanazt az eseményt, amelynek megközelítése adja mai irodalmunk értékét. A felszabadulás utáni első írónemzedék romantikájához viszonyítva mai irodalmukat érettebbnek látják. Ez az érettség azt jelenti, SZASZ János szavaival, hogy „a ma irodalma illúziótlan irodalom. Értünk szót: nem eszménytelen, nem cinikus, nem a sorskérdések felett lebegő, nem az önismeret elől menekülő, de olyan, amely nem téveszti össze a vágyakat a valósággal, nem álmodja valósággá azokat az illúziókat, melyekkel minden romantikus nemzedék elindult. Ez nem jelent sötétenlátást. Ez az érettség jele, azé a pillanat, amikor a serdülő rájön: hiába nyújtózik, nem éri el a csillagokat, de ennek ellenére az eszményeiről, a fény felé törekvéséről lemondania nem szabad. Ez a valóságot meghódító, sokféle kifejezési eszköz, végtelen stílusmódzatok útján realizálódó, eszményeiről le nem mondó illúziótlanság megszerezte végülis irodalmunk hitelét.” Ezt az eszmét tükrözi SZEMLÉR Ferenc is, amikor a *fel-tétlen lelkesedés ellen* tiltakozik.

Ezeknek az eszményeknek a megvalósításához, az igazi, a szocialista társadalom valóságát elemző realizmushoz azonban nem könnyű eljutni. „Hol látsz te mostanában komoly társadalmi kérdéseket elemző riportokat? Szerintem ez a fajta riport kivésőben van. Az egyébként nívós riportok jórésze tudományos. Szaklapba beillő cikkek” — fogalmazza SIMON Magda, akinek pályája a falukutató irodalom hatására bővült a napilaprás mellé irodalmi tevékenységgel. A regény-műfajnak a romániai magyar irodalomban megfigyelhető válságát is ilyen okokkal magyarázza a már idézett BODOR Pál. Nem könnyű mélyére hatolni a valóság problémáinak, alapos, átfogó s egyben árnyalt elemzést adni. Am „az osztálytársadalomból a szocialista rendbe való átmenet katalizmái közepette épp a katalizmat megkerülni, vagy nemzetiségi íróként épp a nemzetiségi tudatról és annak viszonyulásairól nem írni — egyet jelent a hazai magyar regény, az időszerű, tömegeket érdeklő, nagy horderejű, a világnak rólunk

jellegzetes képet rajzoló regény feladásával.”

Irodalmunk történetével kapcsolatban néhány vonatkozás kerül csak elő, de ezek lényegesek, a fő erővonalakat és problémákat jelölik ki. A két világháború között a kisebbségi lét tudatosításának programja és nehézségei, a belső ellentétek: ideológiai, ízlésbeli és osztálykülönbségek miatt folytatott erőpocsecoló harcok, ugyanakkor nívós folyóiratok is, és a haladó kommunista és polgári irodalomnak ma is pozitívan értékelhető összefogása a humánus jegyében, az autodidakta, közvetlenül a kalapács meg a kasza mellől jövő ősteheségek jelentkezése a fő meghatározó jegyek. Akikhez legjobban kötődnek: ADY, MÓRICZ, NÉMETH László, a falukutatók. 1945 után a folytonosságot a népszolgálat eszméje és az első nemzedék leghaladóbbjainak, legértékesebb tagjainak tevékenysége biztosítja. „Az én nemzedékem java része sajnos korán elpusztult. Akik azonban megérték a felszabadulást, kezdettől fogva a hazai irodalom élesztőivé váltak” — mondja JANCSÓ Elemér egyetemi tanár. A korábbi osztályellentétek által kiváltódott viták helyett most nemzedéki viták lazítják az egységet.

Nagy súllyal szerepeltek az interjúkban az *irodalomtörténettrással kapcsolatos problémák*: maguk is látják, hogy a jugoszláviai és a csehszlovákiai magyar irodalom történeti feldolgozásához viszonyítva jelentősen lemaradtak.

Annak a kétségkívül helyes elvnek a fenntartásával, hogy *mindenki önmagáért felelős*, a romániai magyar írók és kritikusok, irodalomtörténészek igénylik a szoros kapcsolatot. Alapos, *árnyalt elemzést igényelnek*, annak szem előtt tartásával, hogy „a romániai magyar irodalom sajátosan erdélyi ügy. Az egyes magyarországi kritikusok mindig kerítenek egy rokot, akihez hasonlítanak. A sajátos vonásokat kellene megkeresni” — mint KÁNYÁDI Sándor mondja. A társadalmi, lélektani, esztétikai koordinátarendszer megfelelő kiválasztása eredményezhet csak helyes ítéletet. BALOGH Edgár így fogalmazza ezt a kívánalmat: a kritikusok azt kell hogy vizsgálják, hogy a romániai magyar nemzetiségi lét sorsproblémáit véve tekintetbe, hogy felelnek meg a művek a szükségleteknek. „Az hiányolom — olvashatjuk, hogy műveinket nem helyezik bele a mi rendkívül érdekes és *sajátos körülményeinkbe*, abba a milióbe, amibe születtek, s amit tükrözni kívánnak.”

Szeli István: *Utak egymás felé. Újvidék 1969, Forum. 278 l.*

SZELI Istvánnak, a jugoszláviai magyar irodalomtörténésznek, a hatkötetes irodalomtörténeti kézikönyv *Magyar irodalom Jugoszláviában* c. fejezete egyik szerzőjének gyűjteményes kötete összehasonlító irodalomtudományi, stilisztikai és irodalomtörténeti tanulmányokat tartalmaz, olyanokat, amelyeknek ismerete fontos mind az irodalomtörténészek, mind a szellemi mozgalmak történetével, az irodalmi műveltség, az egyes műalkotások csereforgalmával foglalkozó kutatók, mind pedig a folyóiratok történetének vizsgálói számára.

A magyar és a szerb felvilágosodás párhuzamos vonásait vizsgáló tanulmány módszerében is — sajnos — még úttörő jelentőségű, s érdekes tanulságokkal szolgál a kelet-európai népek szellemi életének azonosságait és főként az azonosságon belül is jelentkező különbségeket illetően. A felvilágosodás mindkét irodalomban az irányzat eredeti osztálybázisát jelentő polgárság megléte nélkül jelentkezik. Beszűkültség, távlatatlanság, illuzórikusság jellemzi, az irodalmi tevékenység jellegét alapvetően nyelvi érdekűsége, helyesebben nyelvi kényszerűsége adja meg (harc a nemzeti irodalmi nyelvért, az író- és a nyelvész-hivatás összekapcsolódása). A polihisztor író típusa, az irodalmi irányzatok és stílusok keresztveződése (klasszicizmus, szentimentalizmus), a nagyobb Európa-közelség igénye s ennek következtében az irodalom adaptáló-fordító jellege mindkét irodalmat jellemzi. Am a két nép nemzeti-állami helyzete eltérő volt, az egyház is más funkciót töltött be szellemi életükben, továbbá az abszolutizmus is másféle távlatot kínált a szerbség és másfélét a magyarság számára. Nálunk — a nemesi osztályképviselő miatt — a nemzet és haladás ellentétbe kerülnek: a nemzet, állam és nyelv diszparát fogalmak, az önálló államisággal és saját nemességgel nem rendelkező szerbségnél ilyen ellentét nincs, a felvilágosodás államelméletei szociális problematikájuk nélkül hatnak így. A magyar irodalmi nyelvért vívott harc idegen nyelv hódítása ellenében folyik, a szerb, belső differenciáltságát leküzdve, az orosz-szláv és a szláv-szerb irodalmiságból születik meg. A szerb irodalmi és általában szellemi élet fejlődésének ezt a szakaszát az összetartó elemek erős volta jellemzi, amit a patriarchális görögkeleti egyház nagyobb nemzeti kohéziós ereje is fokoz. A szerb felvilágosodás ilymódon az önálló államiságba való organikus fejlődés

egyik szakasza lesz, amelyet osztályérdek nem osztanak meg, s amely a keleti-bizánci és orosz kulturális szférából az osztrák-német műveltség felé fordulást jelenti. Nem olyan mély sodrású és komplex jelenség, mint a magyar, menete egyenletesebb és kevésbé drámai. A politikum sokkal kisebb súlyt kap benne, mint a magyarban, sokkal inkább eszmei síkon marad. Racionalizmus ez elsősorban, etikai és nem közéleti tartalmú, inkább elsődlegesen erkölcsnemesítő célú. Könnyebben és természetesebben is merít a néphagyományokból.

A legterjedelmesebb (114 oldalas) tanulmány *A Tragédia délszláv képét* rajzolja fel. A magyar és a szerb irodalmi műveltség csereforgalmában *Az ember tragédiája* útját kíséri nyomon, összesen nyolc, szerb, horvát és szlovén fordítását elemezve, értékelve, a délszláv előadásokat és értelmezéseket is ismertetve, kéziratos fordításokat is figyelembe véve. Sajnos meglehetősen negatív kép rajzolódik ki e vizsgálatok során: a tehetséges és jelentős költők alkalmi feladatként, igen rövid idő alatt készítették fordításaikat, a filológiai-lag kiérlelt szövegek nem költők, hanem jószándékú MADÁCH-rajongók tolla alól kerültek ki. Szinte ironikus, hogy a legjobb szerb fordítás készítője, STEFANOVIĆ tudott legkevésbé magyarul. A fordítások egyetlen értéke, a visszhangtalanság és a színpadi kudarc, az igényesebb elemzés hiánya ellenére is már-már szimbolikus jelentőségű a Tragédiának a magyar és délszláv irodalmak kapcsolatának történetében betöltött szerepe.

A *negyvenes évek irodalma* c. kötetzáró tanulmány a jugoszláviai magyar irodalom történetének egy fejezetét jelenti. A szükségképpen vázlatos áttekintés érdekes tanulságokkal szolgál. A korszakolást illetően meglepő, hogy a személyi kultusz és a sematizmus korszaka a mienktől különböző fázisban, korábban következett be: az esztétikai szférába is behatoló adminisztratív irányítás korszaka 45-től az ötvenes évek elejéig terjed, a jugoszláviai szellemi élet egészében beállt változásokig. A bírálat és az öneszmélés, bátortalanul, 47-től követhető nyomon. A folyóiratok publikációs lehetőségei nyújtotta spontán ösztönzést az írásra a Vajdasági Magyar Kultúrszövetség évenként meghirdetett pályázata váltották fel. Ez a művek általános színvonalcsökkenését eredményezte. A könyvkiadástörténet számára szomorú adalék, hogy ugyancsak ez irodalompolitika következményeként 1945–49 között csak tíz magyar szép-irodalmi mű jelent meg, 1947-ben az első. *A Hid* c. folyóirat történetével kapcsolatos

alfejezet a társadalomtudományi érdeklődéstől a szépirodalmi jelleg uralkodóvá válásáig rajzolja meg az utat, megértetve a mozgalom-jelleg megszűnését. A tanulmány a korszak íróiról adott 1/2–1–2 oldalas lexikoncikk-szerű jellemzésekkel zárul, amivel, hiánytpótló jellegénél fogva, kézikönyvvé avatódik e kötet. Megjegyzendő, hogy az első világháború végétől kezdődő időszak kiadás- és folyóirat-történései számára forrás-értékű memoár-kötetekre hívja fel a figyelmet a LŐRINC Péterről és MAJTÉNYI Mihályról szóló összefoglalás.

Az ismertetett írásokhoz három portré-tanulmány és két stíluslemző cikk (az egyik MÓRICZ *Barbárok*Járól) csatlakozik.

W. I.

Huszty Sándor: A Műegyetemi Nyomda története 1921–1950. Budapest, 1969. 130 l.

A Budapesti Műszaki Egyetem központi könyvtára műszaki tudománytörténeti kiadványsorozatának 19. számaként jelent meg Huszty Sándor kis kötete a Műegyetemi Nyomda három évtizedes fennállásának történetéről.

Tartalmát tekintve a nyomda történetének ez a jól megírt, helyenként izgalmas olvasmányként ható, alapos forrástanulmányokon nyugvó feldolgozása négy témakörre tagolható. Az I. fejezet az első világháborút követő esztendőök társadalmi és gazdasági hátterét rajzolja meg a műegyetemi hallgatókat érintő vonatkozásokban. Bemutatja a hallgatók létszámának alakulását a húszas években, vázolja nyomasztó szociális helyzetüket, a diplomások munkanélküliségét, elhelyezkedési nehézségeit, és kitér arra az ellentétre, amely a nyomdai szervezett munkásság és a nyomdász mérnökök között támadt a Tanácsköztársaság bukását követő terrorintézkedések idején, az 1919. augusztusi nyomdászstrájk letörésében vállalt szerepük miatt, ami még a harmincas években is érezte hatását. A II–V. fejezet a nyomda alapítását, berendezésének, felszerelésének munkáját, gyarapítását és tevékenységét tekinti át az államosításig, illetve megszűnésig. A VI. fejezet a személyi kérdéseket és a nyomda gazdálkodását tárgyalja, a VII. fejezet pedig a termékeit ismerteti.

A nyomda három évtizedet felölelő fennállása folyamán elég sok volt a zavar, bizonytalanság, sőt személyi ellentét, torzalkodás. Ez természetszerűen adódott a

nyomda szervezetéből, sajátos helyzetéből. Elvben tanműhely volt, olyan jogi helyzettel, mint a *Mechanikai Technológiai Tanszék* többi laboratóriuma, ám azzal az ismételtén rögzített feltétellel, hogy a fenntartás költségeit fedeznie kell, mégis úgy, hogy külső, azaz a Műegyetemen kívüli munkát nem vállalhat. Ez olyan ellentmondásos helyzetet teremtett, hogy annak meg kellett bosszulnia magát. Magában hordta a nehézségek forrását.

A nyomda életrehívóit az a dicséretes szándék vezette ugyan, hogy a nyomdai ismeretek gyakorlati oktatásával a súlyos gazdasági helyzetben levő végzett hallgatók kezébe a diplomán felül biztosnak látszó kenyeret adjon, de ez a nagy jelentőségű, humánus elgondolás akadályokba ütközött. Nemcsak a felettes szervek intézkedései nehezítették a nyomda működését, szemben állt vele a szervezett nyomdai munkásság, illetve a nyomdatulajdonosok érdekképviselője, a Grafikai Főnökegyesület is. A nyomdaipar nem ismerte el a Műegyetemen szerzett nyomdász képeztést, és nem alkalmazott nyomdász mérnököket. A harmincas évek idevágó tárgyalásai, vitái, beadványai elvi jellegűek voltak. Ezt bizonyítja az, hogy midőn a könyvkötők ipartestülete 200 tag nevében szót emelt, mindössze kb. 1200 pengő értékű külső munka vállalása lehetett sérelmes, a Főnökegyesület akciójának konkrét tárgya pedig egy olyan versfüzet nyomása volt, amelynek bruttó számlaértéke alig tette ki egy nyomdai szakmunkás egy hónapi bérért.

A személyi bajok, pereskedések forrása is ez az ellentmondásos helyzet volt. A harmincas évek végéig egyetlen „alkalmazott”-ja volt a nyomdának, a nyomdavezető. Ő tartotta a gyakorlatokat, ő volt hivatva arra, hogy a nyomdai kiképzésre jelentkezőket szakmai ismeretekre oktassa, kezdve a szedésen, végezve a kötéseti munkán. Nem vitás, hogy ezt egyetlen szakember teljesíteni képtelen. Melléje beállítottak olyan „gyakornokokat”, akik kb. a nyomdai bérszabálynak megfelelő összeg erejéig segély vagy ösztöndíj címén kaptak havi munkadíjat. A világágban részlegeket vezettek ők munkakönyv, OTI-bejelentés, szerződés, a felmondási időnek, módnak stb.-nak rögzítése nélkül.

Huszty munkája mindezt világosan dokumentálja, csak kár, hogy nem vonja le a következtetést.

A felszabadulás után a nyomda szervezete megváltozott, normalizálódott, de az államosítás, majd pedig a végleges felszámolás pontot tett története végére.

Munkája utolsó fejezetében a szerző a nyomda termékeiről ad beszámolót. Fel-

sorolja a jelentősebb fellelhető produktumokat a harmincas évektől az államosításig. Ismerteti az ott készült folyóiratokat, valamint ezek különnyomatait, melyekre a Műegyetemi Nyomda nagyobb gondot fordított, mint általában a nyomdavállalatok. Több munkának közli a címlap-reprodukciónak is, bár ezek igen rosszul sikerültek. Pedig rotaprint sokszorosítással is lehet, sőt kell jobbat, szebbet nyújtani. Sajnálatos az is, hogy az illusztrációk elszakadnak a szövegtől, a mondanivalótól. Van olyan reprodukció, amely illusztrálja ugyan a szövegben mondottakat, csak éppen nincs a helyén, és nincs is hivatkozás rá, többről azonban nem történik meg csak említés sem. Egyetlen szerkesztési elvnek a címlapok időrendje látszik, de már a páros vagy páratlan oldalra helyezés teljesen esetleges.

A szerző értékes munkája mindenestre gondosabb szerkesztést és színvonalasabb nyomdai kiállítást érdemelt volna.

MÁTÉ KÁROLY

Csát József—Héberger Károly—Pásztor Józsefné: Villamossági irodalomkutatás.

Egyetemi segédkönyv. A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának kiadványa. Szerk. HÉBERGER Károly. Tankönyvkiadó. Bp. 1969. 328 l. 24 cm.

Hézagpótló feladat megoldására vállalkozott a Műszaki Egyetem Központi Könyvtára ennek a könyvnek kiadásával. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy az egyetemről kikerülő mérnököknek önállóan kell megoldaniuk felmerülő szakproblémákat, és ehhez ismerniük kell a megfelelő irodalom megtalálásának és felhasználásának módzatait, célul tűzte ki, hogy a tanszékekkel együttműködve bevezesse a mérnökhallgatókat a szakirodalomkutatás módszereibe. A valóságban azonban ennél többet nyújt ez az egyetemi segédkönyv, mert nagy vonalakban a szellemi munka technikájának egész problémakörét felöleli. Tárgyalja az irodalomkutatás fontosságát, a villamossági tankönyveket, kézikönyveket, enciklopédiákat, lexikonokat címük pontos megadásával, „a szellemi munka forrásai” címen egy kis ízelítőt ad a könyvtári alapismeretekből, s tájékoztat könyvtáraink és dokumentációs intézményeink felől, külön fejezetet szentel a „szellemi munka technikájának”, egy másikat a folyóiratok sajátos problémáinak, míg végül részletesen és ügyesen kidolgozott példákat ad a szakirodalom kutatására. A függelék a villamosság és határterületei fontosabb hazai társulatai-

nak, intézményeinek s a vonatkozó nemzetközi szervezeteknek adatait közli, irodalmat ajánl és fényképmásolatokkal szemlélteti a fontosabb forrásokat, hogy a bennük való tájékozódást elősegítse. Terjedelmes tárgymutató zárja le a kötetet.

Hézagpótlónak mondtuk a Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának vállalkozását, és valóban meggyőződésünk, hogy a szellemi munka *technikai* problémáival aránytalanul keveset foglalkoznak oktatási intézményeink. Nem fordítanak kellő gondot az olvasás, a tanulás legcélszerűbb módozatainak és feltételeinek ismeretetésére (ez még a középiskolák, ha nem az általános iskolák feladata lenne!), de nem adnak megfelelő tájékoztatást a tudományos kutató munka „fogásai” felől sem, nem is beszélve a szoros értelemben vett irodalomkutatásról. Elismerés illeti tehát HÉBERGER Károlyt, hogy — felismerve e hiányosságokat — az irodalomkutatás ügyén (mert szoros értelemben véve csak ez tekinthető könyvtárral kapcsolatos munkának!) módot talált mind ezeknek a kérdéseknek nagyvonalú ismertetésére. De elismerés illeti az ismertetés módjára is, amely egyszerűen és érthetően, minden áltudományos általánosítás és szak kifejezés nélkül tör céljára, a gyakorlatot lehetővé tevő és megkönnyítő adatközlésre. Külön ki kell emelnünk a gondal összeállított tárgymutatót, amely szemléletes összeállításban feltünteti a villamossági tárgyszavakat, az ETO számokat, továbbá a kézikönyvekre, enciklopédiákra, referálók és szakfolyóiratokra vonatkozó könyvhelyek lapszámát. Az összeállítás olyan kimerítő, hogy nemcsak a mérnökhallgatók és a villamosság területén kutató munkát végzők, hanem még a könyvtári szakosok is jó hasznát vehetik. Azt mondhatjuk, hogy ez az „egyetemi segédkönyv” ízelés külsőjével, kitérően szerkesztett tartalmával, „omne tulit punctum”. Kritikaként talán csak annyit, hogy egy rövidítésjegyzék talán még fokozta volna hasznosságát és használhatóságát.

TAKÁCS MENYHÉRT

Lovász Kálmán: A nyomtatás elmélete
Bp. Műszaki Kiadó, 1969. 152 l.

A nyomdaipari technológia tudományos alapjainak vizsgálata az utóbbi évtizedekben indult meg. A negyvenes években elsősorban a Szovjetunióban, Hollandiában és más országokban kezdődtek kutatások, amelyek arra irányultak, hogy a nyomtatásnál fellépő jelenségek megismer-

résével a technológiát javító új eljárásokat dolgozzanak ki. A nyomdászat napjainkban nagyüzemi jellegű, ahol egymástól merőben eltérő technológiák bonyolult gépi technikával párosulnak és mindezekhez bizonyos szintű fizikai-kémiai, mechanikai, sőt elektronikai ismeretek szükségesek. A nyomtatáseméleti vizsgálata ugyanakkor a nyomdászatban dolgozókon kívül a könyvszakma szakembereit, a műszaki szakértőket, a könyvtárosokat stb. is hasznos tudnivalókkal vértézi fel.

Az érdekes, eddig alig ismert témát a szerző áttekinthető szerkesztésben, olvasmányosan tárgyalja; az érthetőséget száznál több ábra, grafikon, diagram és mikrofelvétel segíti elő. A bevezető rész a különböző nyomtatási módok: a magas-, sík-, és mélynyomás alapelveit taglalja, és táblázatban hasonlítja össze a különböző technikával készült nyomatok jellemzőit. Majd a nyomtatás tényezőivel foglalkozik, a magasnyomóformák és a nemnyomó elemek méreteinek helyes arányát kutatja. A könyvek kezelésével, tárolásával és megőrzésével foglalkozó könyvtárosok számára különösen érdekesek a papír mechanikai tulajdonságait és a papírlap felületén lejátszódó kémiai folyamatokat tárgyaló részek. A nyomtatás minőségét meghatározó tapasztalat, hogy a különböző nyomóeljárásoknál, de még az egyes gépsoportoknál is más papírt és eltérő festéket kell használni. Ezt a fontos gyakorlati kérdést a megfelelő vizsgálatok eredményei is alátámasztják.

A könyv talán legsikerültebb fejezetében a szerző a nyomtatás folyamatát tudományos módszerességgel elemzi. Ismerteti a papír mozgását a nyomógépben, és részletesen tárgyalja a papírokra a nyomtatás közben ható erőket. A festékezésnél és egyenetlenségénél lejátszódó kémiai jelenségek leírását a nyomtatás döntő fázisának: a festékátadás folyamatának számszerű adatokkal alátámasztott vizsgálatát követi. A kutatások egyenlet formájában, az ún. Lehigh-képletben határozzák meg a nyomás előtt lévő festék és a papírra átadott festékmennyiség (g/m^2) viszonyát. Hasonló részletességgel tárgyalja a nyomtatás minősége szempontjából jelentős egyéb tényezőket: a nyomási sebességet, nyomóerőt, a hőmérséklet, légnedvesség hatását, a borítás és a nyomóforma anyagát, méreteit.

A könyvek használóit; az olvasókat és a könyvtárosokat különösen érdeklő fontos téma a nyomtatvánnyal szemben támasztható minőségi igények vizsgálata. A tartalom és forma művészi összhangjának hagyományos kérdését a nyomtatóknak sohasem szabad szem elől téveszteni a technológia alkalmazásában. Például a

nyomtatott fekete betűk és képek maximális fedettségére törekszünk, ugyanakkor egyes nyomtatványoknál az esztétikai hatás szürke betűkkel érhető el. Hasonló az igény az árnyalat visszaadásánál, ahol az a kívánalom, hogy az eredeti kép árnyalatainak egymáshoz viszonyított aránya ne változzék meg a nyomtatványon. Értékrontó, ha a nyomtatvány képe a papír hátoldalán látszik. E zavaró jelenségek magyarázatánál a szerző ez irányú kutatásaira (Lovász K.: *A nyomdafesték behatolása a papírba*. Kand. diss. Bp. 1966.) támaszkodik. A könyv utolsó részében mikroszkópon készített mikrofelvételek szemléltetik a nyomtatás főbb jelenségeit, szövegálírásában pedig a szerző a fontosabb észrevételeire külön is felhívja a figyelmet és ezáltal e ritka felvételeket oktatási célra is alkalmassá teszi.

A könyv értékéhez tartozik az egyes fejezetekhez felhasznált irodalomjegyzék, amelyben felszáz hazai és külföldi szakművet sorol fel. Hiánynak érezzük azonban, hogy a sokoldalú anyaghoz tárgymutató nem készült, amely pedig nagyban segítené az eligazodást egy ilyen kevésbé ismert és fejlődő szakterületen elkerülhetetlen párhuzamos vagy éppen egymást keresztező fogalmak értelmezésében. A nyomtatás tudomány alapjait tárgyaló művet a Műszaki Kiadó és a Franklin Nyomda a tartalomhoz igazodó köntöfésben, műnyomó papíron tetszetős tipográfiaiával, művészi borítóval jelentette meg.

MÓRA LÁSZLÓ

Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből. 1941–1945. Szerk. és bev. tanulmányt írta HARSÁNYI János. 2. kiad. Bp. 1969, Zrínyi Katonai Kiadó, 906 l. 8 t.

Az impozáns terjedelmű kötet hosszú és szorgos munkával bel- és külföldön gyűjtött elsősorban levéltári anyagon nyugszik. A szerzők ezenkívül a partizánharcok egykori résztvevőitől is gyűjtöttek anyagot. A kötet — amellet, hogy az antifasiszta ellenállás magyar szakasza, illetve magyarok által segített frontjainak első hozzáférhetővé tett történelmi forrását kínálja —, egyben bizonyítani is akar: azt, hogy ha a magyar nép harca méreteiben elmaradt a más népek, elsősorban a Szovjetunió óriási méretű ellenállási küzdelmei mögött — mégis jelen volt, megvolt, sőt jelentősebb volt, mint eddig hittük. Az anyagot nem tekintik teljesnek — elsősorban arra törekedtek, hogy az eseményekkel egyidőben

vagy közvetlenül utánuk keletkezett dokumentumokat adjanak. Éppen ezért eleve lemondtak a későbbi visszaemlékezések akár csak kivonatossá válásáról is. Mégis, művük eleven olvasmány is, történelmi forrásértéke mellett néha borzalmas, néha felemelő dokumentum az embertelenség ellen mindent bevető elszánt kiállás éveiről.

A dokumentumok elrendezésének alapelve a kötet hivatásának megfelelően az időrend. Ezt húzza alá a kiadvány végén közölt részletes időrendi mutató is. Az időrendi mutatón kívül gazdag, fejezetekre bontott bibliográfia, névmutató, helynévmutató és tematikus mutató teszi jól használhatóvá HARSÁNYI János könyvét.

Folyóiratunk érdeklődési területe magában foglalja és kell, hogy foglalja, tisztán formai okokból is, a történelmi és irodalmi forrásgyűjteményeket, forráskiadványokat. De azonkívül, hogy az itt ismertetett könyv ezek között már csak terjedelmével is tekintélyes helyet foglal el, még egy másik oldalról is érinti a magyar könyv- és sajtótörténet kutatóit. Számos részletet és teljes cikket közöl ugyanis az egykorú ellenállás nyomtatott vagy más úton sokszorosított periodikus kiadványaiból (224–226, 610–614, 720–723, 771. l.), röpirataiból (247–248, 523–524, 775. l.) és a rájuk vonatkozó tervek, intézkedések dokumentumaiból (230–231, 620–621, 636–637. l.). Különös figyelmet érdemel ebből a szempontból a lengyel hazafiak bilinguis párbeszédés nyomtatványa, amelyet magyaroktól történt fegyver és más felszerelés vásárlásánál használtak. Ez utóbbit a kötet végén facsimilében is láthatjuk. Kár, hogy az egy nyomtatott ívre terjedő illusztrációs anyag a kötet végére került és a könyv szép, külső kiállításában is példát adó megjelenésével szemben kevésbé jól sikerült.

D. B.

Wladimir Iljitsch Lenin in Berlin und als Leser der Königlichen Bibliothek, der heutigen Staatsbibliothek. Red.: Friedhilde KRAUSE. Berlin, Druck Deutsche Staatsbibliothek, 1970. 40 p. 7 t. Bibliogr.: p. 33–34.

Két kisebb tanulmányt és több adattárt foglal magába a Deutsche Staatsbibliotheknek ez a LENIN-centenáriumra kiadott, sok képmelléklettel színesített összeállítás. Xaver STREB *Lenin in Berlin* címen napokra, egyes esetekben órákra menő pontossággal írja le a szovjet állam alapítójának néhány napos vagy több hetes

berlini tartózkodásait első, 1895-ös látogatásától 1917. április 11–12-i átutazásáig a legendás különvonatban. Az áttekintést olvasmányossá teszik azok a kitérők, amelyekben a szerző röviden tájékoztat az orosz, illetve a német munkásmozgalom problémáiról azokban a napokban, amelyekben LENIN ott időzött, felsorolja a nevesebb személyeket, akikkel találkozhatott vagy kimutathatóan találkozott. STREB óvakodott attól, hogy erőltetetten mutasson ki összefüggéseket, mondani-valójának hitelét, a részint fotómásolatokban is közölt korabeli dokumentumok, idézetek támasztják alá.

Az előbbinél nem kevésbé lelkiismeretes, alapos a második tanulmány, amelyben G. SCHWARZ és Friedhilde KRAUSE LENIN-nek a berlini Königliche Bibliothekban (ma Staatsbibliothek) végzett munkáját vizsgálják. A könyvtár irattárából állapították meg, hogy LENIN 1895. augusztus 14-én kapott olvasójegyet, az elkövetkező hetekben számos könyvet kölcsönzött és valamennyit 1895. szeptember 21-én visszavitte. Tizennégy cím szerint ismert könyvet vitt el otthoni használatra. A cikkírók egyenként értékelik a LENIN által tanulmányozott munkákat, kiemelve annak jelentőségét, hogy MARX és ENGELS *Die heilige Familie*-jét, LENIN hamarabb olvasta akkori mesterénél, PLEHANOVnál. Ez a kiadvány ugyanis a legnagyobb könyvritkaságok közé tartozott, nem véletlen tehát, hogy LENIN olyan alaposan tanulmányozta a Berlinben felfedezett példányt —, az erről 1895-ben készített bő jegyzetei véletlenül megmaradtak.

Az évfordulás füzet függelékében a LENIN által Berlinben használt könyvek teljes jegyzékét, továbbá Lenin magánlevelezésének berlini tartózkodására vonatkozó passzusait, valamint a drezdai Deutsche Fotothek LENINT ábrázoló felvételeinek listáját találjuk. A gondos, szép kiállítású munka számos új adatot és összefüggést is feltáró értékes hozzájárulás a kiterjedt Lenin-életrajzi irodalomhoz.

REMETE LÁSZLÓ

Beiträge zur Inkunabelkunde. Dritte Folge 4. Berlin, 1969. Szerk.: Prof. Hans LÜLFING, Ursula ALTMANN, Heinrich ROLOFF.

A *Beiträge zur Inkunabelkunde* hosszú múltra tekint vissza. Megindítása azokban az években történt, amikor a típusösszehasonlítás objektív módszerének megismertetésével új korszak kezdődött a könyvnyomtatás legrégebb emlékeinek feldolgozásában. 1904-ben alakult meg a

Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, majd nem sokkal később a Gesellschaft für Typenkunde des 15. Jahrhunderts. E két bizottság munkáját támogatta az általuk megindított Beiträge, amely 1907—1935 között megjelent 7 füzetében kisebb nyomdászattörténeti tanulmányokat adott közre. 1935-ben lett a *Beiträge zur Inkunabelkunde* az ősnymtatvány-kutatás és az ahhoz kapcsolódó tudományágak nemzetközi orgánuma. A *Neue Folge I.* füzetének előszavában Isak COLLIJN és Erich von RATH külön felhívta a figyelmet arra, hogy a Beiträge célkitűzései nem fedik a nemzetközileg elismert Gutenberg Jahrbuch kiadói programját, mert ez utóbbi nem csupán a XV. századi könyvkiadás, hanem az egyetemes könyvtörténet körébe tartozó tudományágak nemzetközi orgánuma. A második világháború alatt a Beiträge közreadása is elakadt. 1965-ben Dritte Folge megjelöléssel, a berlini Deutsche Staatsbibliothek gondozásában, indult újra a nemzetközi ősnymtatvány-kutatást támogató kiadvány.

Az 1969-ben megjelent füzetet a GUTENBERG-évfordulóra emlékező tanulmányok nyitják meg. GUTENBERG életművének jelentőségét Hans LÜLFING professzor *Gutenbergs typographisches Vermächtnis* c. tanulmánya méltatja.¹ Az elegáns stílusú megemlékezés számtalan lényeges adat és az adott korszak gazdasági, társadalmi körülményeit kitűnően ismerő kultúrhistórikus szerző megállapításainak esszé-jellegű ötvözete. A realitásokból kiinduló szemlélet vezeti el szerzőt Gutenberg társadalmi helyzetének — száműzött patricius, zseniális kézműves-felhalál, ügyesen kalkuláló üzletember — elemzéséhez, a könyvkiadás és a korakapitalista pénzgazdálkodás kapcsolatának bemutatásához, de a könyv korszerű tipográfiai megformálására vonatkozó s ily módon immár a jövőbe mutató megállapításokhoz is.

Ugyancsak a jövő feladataira hívja fel a figyelmet Albert KAPR két ünnepi megemlékezésében a Gutenberg-kutatás negatívumainak, eléggé nem tisztázott problémáinak számbavételével. Köztük említ olyanokat is, amelyeket véglegesen eldöntöttnek valószínűleg soha nem lehet tekinteni. Az ismert forrásanyag újabb szempontból való értékelése azonban kétségkívül korrigálhatja, ill. finomíthatja az eddigi következtetéseket. Különösen a koreai — nyugateurópai kapcsolatok további

vizsgálatát éreznék gyümölcsözőnek, mert e téren a levéltári forrásanyagok kiaknázása aligha tekinthető befejezettnek. A Kelet-Ázsiából Európába irányuló kereskedelmi-kulturális kapcsolatok alaposabb ismeretében arra a sokszor felvetett kérdésre is megalapozottabban válaszolhatnánk, hasznosíthatott-e GUTENBERG a koreai nyomdászatról nyert információkat a könyvnyomtatás eszközeinek és munkafolyamatának megtervezésekor.

A GUTENBERG-évfordulóra emlékező munkák sorát Borisz Petrovics SAMORODOV bibliográfiája zárja le, amely 1720-tól napjainkig ad áttekintést az orosz nyelvű GUTENBERG-irodalomról. A több mint 200 könyvet, szakeikket, megemlékezést közreadó bibliográfia számos nemzetközileg elismert munkát sorol fel. Emellett azonban imponáló dokumentuma annak is, milyen fontos szerepet vállalt Oroszország GUTENBERG életművének kelet-európai megismeretetésében.

Evgenij L. NEMIROVSKIJ *Slawische Inkunabeln in kyrillischer Schrift* címen közreadott kitűnő tanulmánya szerző témájának I. fejezete: a cirill betűs könyvkiadást megindító krakkói Sweipolt FIOL kiadványait ismerteti. A THURzó János pártfogoltjaként Krakkóban orthodox egyházi szerkönyveket nyomtató, majd az inkvizíció börtönéből szabadulva Lőcsén meglepetedő ősnymdász működése sokszor nyert méltatást a szakirodalomban, így többek között 1936-ban a Gutenberg Jahrbuchban. Kiadványainak korszerű számbavételére azonban KARATAEV és ESTREICHER bibliográfiáinak megjelenése óta nem történt kísérlet. NEMIROVSKIJ eredményei épp ezért meglepőek: a nyugateurópai, ill. amerikai könyvtárakban oly ritka *Oktoih* 6, *Csaszoszlov* 23, *Triod' posznaja* 26, *Triod' cvetnaja* 19 ismert példányát sorolja fel, köztük a szentendrei *Triod' cvetnaja* kötetet is. A példányok története és mai lelőhelye pedig azt igazolja, hogy Sweipolt FIOL kiadványai korán orosz földre kerültek. Ezért nem sikerült a humanista Konrad Celtisnek sem példányt szerezni belőlük.

A tartalmi-szerzői problémákat elemző dolgozatok csoportjában Wolfgang O. SCHMITT impozáns szakirodalommal dokumentált tanulmánya a sokszor DONATUS-nak tulajdonított népszerű latin nyelvtan, a *Ianua* XV. századi kiadásait a GW gondos rendszerezésben már közreadta, SCHMITT alapos munkája további tanulságokat szolgáltat a publikálatlan, ill. esonka kiadások meghatározásához. Ugyanez érvényes Ursula BRUCKNER gondos szövegelemzésen nyugvó dolgozatára. Szerző a két

¹ A jeles tanulmány első fogalmazásából a *Magyar Könyvszemle* közölt annakidején egy részletet. (1967. 221—227. l.)

ismert XV. századi asztrológus, Wenzel FABER VON BUDWEIS és Johannes VIRDUNG 1492-re összeállított Prognostikon-jainak összevetésével mutatja ki, hogyan vitte tévútra a bibliográfusokat egy nyomdász felületessége a Johannes VIRDUNG által összeállított, de szerzőnév nélkül közreadott 1492. évi Prognostikon meghatározásakor. John M. LENHART *Der Verfasser der Epistola de miseria curatorum seu plebanorum* c. munkája azokat a korábbi megállapításokat támasztja alá, amelyek szerint e népszerű anonim művet Jacobus WIMPHELING írta. Az ősnymotatvány-katalógusok e mű kiadásait Epistola címszó alatt regisztrálják.

Értekes eredményekkel gyarapítják ismereteinket a kötet harmadik csoportját alkotó cikkek is. Peter AMELUNG *Bologneser Typen in Süddeutschland* címmel a bolognai Balthasar de Hyrberia-nak tulajdonított típusokról bizonyítja be, hogy azokat Ulmban, Konrad DINCKMUT használta. Ernst Daniel GOLDSCHMIDT a jeruzsálemi Nemzeti Könyvtár 3 héber ősnymotatványát, Gottfried LANGER egy velencei ősnymotatvány (Hain 1484), Fritz JUNKE pedig egy bázei kiadvány (Hain 1468) variáns szerzésrészleteit ismerteti. Sergio SAMEK LUDOVICI a római Sweynheim-Pannartz-nyomda Giovanni Andrea BUSSIOHoz fűződő kapcsolatát dokumentálja. A Mladen BOŠNJAK által ismertetett zágrábi *Hortus sanitatis* példánnyal kapcsolatban hadd jegyezzük meg, hogy ez a kiadás (Choulant III. 16) megvan az Országos Széchényi Könyvtárban, a British Museumban viszont nem található.

Tematikájánál fogva a tanulmányok egyik csoportjába sem sorolható Leo KOHÚT szép reprodukciókkal illusztrált ismertetése a Brünmben őrzött Blockbuch *Biblia pauperum*ról. Örömmel olvastuk, hogy KOHÚT is csatlakozik ahhoz a KRISTELLER és HIND által kezdeményezett, majd az esztergomi Blockbuch *Biblia pauperum* faksimile kiadásában (1965, 1967) újabb érvekkel alátámasztott megállapításhoz, mely szerint a legelső táblanyomatos könyvek a 15. század második negyedének elején készülhettek. A farnetszetekkel kapcsolatban használt Einblatt-druck kifejezés azonban nem szerencsés. A GW *Einblattdrucke* c. kiadványa a szerzősnyomással előállított szövegű egyleveles nyomtatványokat regisztrálja, míg Schreiber alapvető munkája a XV. századi fa- és fémmetszeteket — ha tetszik Einblattholzschnitt, ill. Einblattmetallschnitt-eket — publikálja.

Az elmondottak után sommázó értékelésként hadd említsünk még ennyit: a 8 országból származó tanulmányokat szép

kiállításban közreadó kötet szerkesztősége méltón adózott GUTENBERG emlékének.

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

Fleischhack, Curt: Bibliographisches Grundwissen. 6. bővített kiad. Átdolg. Gottfried Rost. VEB Bibliographisches Institut, Leipzig. 1968. 108 l.

Gottfried ROST, tanárának, Curt FLEISCHHACKnak 75. születésnapjára átdolgozta a professzor „5 kiadásban dicséret, felvásárolt és használt” Bibliográfiai alapvetését. Az új kiadás nem változtatott a könyv eredeti célkitűzésén és keretein. Tulajdonképpen tankönyv. Éspedig első sorban nem is egyetemisták, hanem a könyvtárakban és a könyvkereskedelemben dolgozó középkaderek használatára. Ennek megfelelően nem azt tekinti elsődleges feladatának, hogy az „aktív” bibliográfival, a kiadványjegyzékek összeállításával és feldolgozásával ismertessen meg. Inkább a „passzív” bibliográfiának, a meglévő jegyzékek használatának gyakorlatába akar bevezetni.

A bibliográfia mibenlétének és alapfogalmainak csak egy-egy rövid fejezet szentel, de ebben elismerésre méltó rövidséggel, tömörséggel és egyszerűséggel tárgyalja a bibliográfia és a dokumentáció viszonyát, a bibliográfiák különböző fajtáit stb. A legnagyobb figyelmet a jelenlegi német általános bibliográfiákra fordítja, ami érthető, hiszen ezekben kell a legotthonosabban mozognia a német könyvtárosnak és a könyvkereskedőnek, nem csak azért, mert ezeket forgatja a leggyakrabban, hanem azért is, mert szerkezetük alapos ismerete a többi bibliográfiaik rendszerének áttekintését jelentősen könnyebb teszi. Tudománytörténeti szempontból is érdekes az a rövid fejezet, amely a mai általános bibliográfiák elődjéről és a bibliográfiaik fejlődéséről szól. Ez a fejezet nem tekinthető elkalandozásnak a történelem területére, mert a szerző a régi munkák világában eligazítást nyújtó s így ma is élő és nélkülözhetetlen bibliográfiai összeállítások szerint rendezi az előadott anyagot. A bibliográfiaik bibliográfiáit, a bibliográfiai tájékoztatást nyújtó egyéb fajtájú összeállításokat, a bibliográfiaszerű különféle segédesszközöket, a szakbibliográfiaikat, a külföldi (nem német) nemzeti bibliográfiaikat és a bibliográfiaikban való keresést megkönnyítő gyakorlati tanácsokat tárgyaló fejezetek közül csak az utolsó kettőt emeljük ki. A külföldi nemzeti bibliográfiaikról szólót azért, mert sajátlattal kellett megállapítanunk, hogy a *Magyar Nemzeti Bibliográfiára* és a *Magyar*

Folyóiratok Repertóriumára vonatkozóan ott közölt adatok sok évvel meghaladott állapotokat tükröznek. A bibliográfiákban való keresés gyakorlatát elősegítő fejezetet ezzel szemben azért említjük meg, mert az abban követett, mintegy példakidolgozás-szerű módszer mind pedagógiai, mind pedig praktikus szempontból kitűnőnek találtuk.

TAKÁCS MENYHÉRT

Jahrbuch der Deutschen Bücherei. Jg. 5. Hrsg. v. Helmut RÖTZSCH u. Hans-Martin PLESSKE. Leipzig, 1969. 218 l., 8 mell.

Az első világháború előtti Német Birodalomnak voltak ugyan patinás, hatalmas könyvgyűjteményei, mint a berlini Preussische Staatsbibliothek, ezek azonban inkább általános jellegű tudományos nagykönyvtárak voltak, amelyek az egész Birodalom teljes sajtóanyagának gyűjtését — nem is beszélve a világ egyéb tájain megjelenő, rendkívül nagyszámú „Germanica” összehordásáról — nem tekintették feladatuknak. Főleg a könyvkiadók és könyvkereskedők nagymúltú egyesülé-
tének, az ún. „Börsenverein”-nek érdeme, hogy 1913-ban megalakult az a könyvtár, amely ha címében és jellegében egyelőre nem is, a gyakorlatban ténylegesen vállalta a nemzeti könyvtár feladatát: a mindjárt nagyszabásúra tervezett, épített és szervezett lipocsei Deutsche Bücherei a Börsenverein, Szászország és Lipsee városának áldozatkész összefogásából a német könyvkiadás és könyvkereskedelem immár évszázados múltú középpontjában azzal a tudatosan kimondott céllal jött létre, hogy a világ teljes német sajtótermését rendszeresen és lehetőleg hiánytalanul összegyűjtse és megőrizze, ugyanakkor ezt az egyedülálló anyagot felhasználva és folyamatosan, nagy mélységben feldolgozva és rendszerezve, a német bibliográfiai tevékenység nagyszabású műhelyévé építse ki. A büszke célkitűzésekkel induló fiatal intézmény szinte mindjárt megalakulása-kor kritikuss periódusba jutott — első világháború! —, úgy hogy igazán nagystűlű és rohamos fejlődése csak a 20-as években indulhatott meg. A DB innen kezdve nemcsak hogy beváltotta a hozzáfűzött reményeket, hanem szervezettségben, állományban és teljesítményben a nagymúltú vezető német könyvtárak közé küzdötte fel magát, és az egész világ szakköreinek figyelmét magára vonta. Sajnos, a második világháború, a súlyos bombázások, az állományvédelmi kitéleptések, majd a két Németország kialakulása megint csak megtorpanási időszakot hozott. De a Könyvtár

gárdájának odaadó és fáradhatatlan munkája s a demokratikus Németország vezető szerveinek állandó támogatása fokozatosan úrrá lett minden nehézségen; a munka újra a régi lendülettel folyik, s ez az évkönyv — immár az ötödik — megint olyan eredményhalmazról számol be, amit alig lehet egy rövid recenzió szűk kereteibe szorítani.

Már maga az épület is jelentékenyen kibővült, új raktárakkal és olvasótermekkel. Üzembe helyezték az eddig még nem használt csöpostát, könyvliftrendszerrel hálózták be az épületet; ezzel a modern technikával már 15 perc alatt ki tudják szolgálni a sürgős megrendeléseket. A tulajdonképpeni könyvtári apparátus mellett házi könyvkötészet (kb. évi 35 000 köt. kapacitással), házi nyomda, amelyben a könyvek összes helyrajzi címkéit elkészítik, egy szerény, de hasznos restauráló műhely, mely főleg a „Német könyv- és írásmúzeum” c. értékes különgyűjtemény háborús sérüléseit hozza rendbe. A fotóműhely 1968-ban 245 445 foto- és xerokópiát, 179 456 mikrofilm-felvételt és 901 fényképet készített. Előkészítés alatt áll az elektronikus adatfeldolgozás a rendkívül széles bibliográfiai tevékenység szolgálatára. A könyvtár mind kiterjedtebb munkáját ugrásszerűen növekvő személyzet végzi (1949: 156, 1968: 421 alkalmazott; egy személyre eső fizetés 1949: 384 márka, 1968: 546 márka).

1968-ban a beérkezett bibliográfiai egységek száma 106 232 volt; az intézmény tehát egy év alatt egy közepkönyvtár állományával gyarapodik. A szaporulat eredete földrajzi megoszlásban: NDK-ból 24 642 egység, Nyugat-Németországból 52 200, a Szovjetunióból 880 egység, egyéb szocialista államokból 4181, egyéb külföldről 24 329. A külföldi anyagban általános könyvtártudományi munkákon kívül különböző „Germanica”-fajták vannak: német nyelvű kiadványok; Németországról és német személyiségekről szóló irodalom; német művek idegen fordításai. De megküldi összes kiadványát a könyvtárnak az ENSZ, az UNESCO, a nemzetközi könyvtárszövetség (IFLA), a dokumentációs szervezet (FID), valamint további közel 1500 nemzetközi szervezet, (GATT, ILO, EFTA, EURATOM stb.). A Könyvtár külföldi kiadókkal és egyesületekkel 1968-ig mintegy 30 000 összeköttetést létesített 81 országból. A cserepartner könyvtárak száma mintegy 300 volt.

Erre a páratlanul gazdag bázisra építhet fel a DB egyedülállóan teljes bibliográfia-hálózatát, elsősorban a nemzeti könyvtermelés regisztrálására. Nagymúltú kiadványai, amelyek folyton növekvő ter-

jedelemben jelennek meg (*Tägliches, Wöchentliches, Monatliches Verzeichnis*-ek; az éves és a többéves összefoglaló nemzeti jegyzékek) a szakemberek előtt közismertek és közhasználatúak, de jegyezzük ide újabb testvéreik címeit is: *Deutsche Musikbibliographie* és kumulációja: a *Jahresverzeichnis der deutschen Musikalien und Musikschriften*, a *Bibliographie der deutschen Bibliographien*, a *Das gesprochene Wort* (irodalmi, nem-zenei lemezek és mikrokiadványok jegyzéke), a *Bibliographie der Übersetzungen deutschsprachiger Werke* és a *Bibliographie fremdsprachiger Werke über Deutschland und Persönlichkeiten des deutschen Sprachgebietes*, *Bibliographie der Kunstblätter*. — Ezek mellett a nemzeti bibliográfiák mellett két külön-bibliográfia-sorozata is van a Könyvtárnak: a *Sonderbibliographien der Deutschen Bücherei* (eddig 50 szám) és a *Bibliographischer Informationsdienst der Deutschen Bücherei* (15 szám).

A könyvtár saját könyvanyagát természetesen katalógusaiban (betűrendes katalógus, Schlagwortkatalógus szisztematikus mutatóval és egy egyedülálló katalógus: a kiadók és testületek betűrendes katalógusa) feldolgozva is a közönség használatára bocsátja (1968-ban 311 151 kéréslap; kb. 30 000 olvasó). Világszerte ismert a DB információs szolgálata, amelynek keretében 1968-ban 62 057 írásos cím- és tárgyi felvilágosítást adtak és 8345 esetben állítottak össze rendelésre egy-egy tárgyra vonatkozó irodalmat. Igen gazdagok a könyvtár különgyűjteményei, élükön a régebben független Deutsches Buch- und Schriftmuseummal, amely most több kisebb különgyűjteményt is magában foglal, többek közt a vízjegyeivel világviszonylatban is az elsők közt álló Deutsches Papiermuseum-ot. Fontos különgyűjtemény az iskolai és főiskolai nyomtatványoké, a zeneműveké, a térképeké, az illegális irodalomé. A folyóiratolvasóban mintegy 25 000 különböző folyóirat-szám van közhasználatra téve, az olvasótermek kézi-könyvtárainak együttes állománya több mint 22 000 mű.

Végeláthatatlanul sorolhatnánk fel az érdekesnél-érdekesebb adatokat a kiváló szakember, RÖRSCH igazgató összefoglaló cikkéből és az évi jelentésből, de ezt terjedelmünk nem engedi meg. Befejezésül tehát csak egy összefoglaló áttekintést a Könyvtár állományáról (1968 végén):

3 075 400 könyv, folyóirat- és újságkötet, atlasz, zenemű, 418 807 egyetemi és iskolai kiadvány, 734 ósnyomtatvány, 50 kézirat, 65 858 térkép, 25 170 kép, metszet, grafikai lap, 211 522 vízjegy, 2274 irodalmi hanglemezzel, 590 mikrofilm, 76 306

szabvány, 1 231 958 szabadalmi leírás, 18 632 aprónyomtatvány, 1882 mikrokártya.

A még nem egészen 60 éves és most már hivatalosan is német nemzeti könyvtárnak elismert intézmény állománya ezek szerint összesen 5 129 183 bibliográfiai egység volt.

MORAVEK ENDRE

Magyar Könyvészet 1968. A magyarországi könyvek, zeneművek, térképek és hanglemezek címjegyzéke. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős szerkesztő FÜGEDI Péterné. Bp. 1970. VIII, 1091 l.

Nagyon elismerésre méltó, igen alapos és gyors munka eredményét tárja elénk az Országos Széchényi Könyvtár Bibliográfiai Osztálya ebben a testes kiadványban. 1100 lapon már 1970 első felében közzétenni az 1968. év magyar könyvészetét, feldolgozván az 1969 április végéig beérkezett köteles példányok adatait, azt bizonyítja, hogy nemcsak lelkiismeretes, hanem odaadással végzett munka folyik az osztályon. A könyvtár házi sokszorosító üzemének teljesítménye ugyancsak dicséretet érdemel, és az üzem munkájában is értékelni kell a rövid megjelenési határidőt. A rotaprint nyomás egyenletességét azonban kívánatos lenne a jövőben még javítani.

Az ETO szerint 340 szakcsoportba beosztott művek feldolgozása a Magyar Könyvészet eddigi köteteiben követett szempontok szerint történt. Nem terjeszkedik ki ez a kötet sem azokra a területekre, amelyeket az előző évek kumulatív bibliográfiai mellőztek. Nem kerültek bele az apró nyomtatványok, különlenyomatok, általános és középiskolai tankönyvek, sokszorosított egyetemi, főiskolai és tanfolyami jegyzetek, a külföldi kiadók számára készült kiadványok, ún. bérmunkák és általában az efemer nyomtatványok, de még így is hatalmas kötetre rúg az anyag.

A szakcsoportok adatai között különféle mutatók könnyítik meg az eligazodást. Betűrendes mutató öleli fel nemcsak a szerzők, társszerzők, szerkesztők, sajtó alá rendezők, átdolgozók, fordítók stb. nevét, hanem a szerzős és az anonim kiadványok címét, címváltozatait, sőt az ilyen címekben szereplő konkrét neveket is. További segítséget jelent a tárgymutató, a sorozatok mutatója, valamint a sorozatszerkesztők és kiadó testületek betűrendes mutatója. A kötet függelékében pedig megtalálhatók azoknak a kiadványoknak adatai, amelyek az 1967. évi kötetben már

nem kerülhettek feldolgozásra, mivel nagy késéssel érkeztek be a kötelespéldányok osztályára. Ugyancsak a függelék közli az 1968. évi könyvművészeti versenyben ímúzott kiadványok jegyzékét. A művet a djakódó kiadóvállalatok felsorolása és a kötet tartalomjegyzéke zárja.

MÁTÉ KÁROLY

Magyar könyvészet. Bibliographia Hungarica. 1945—1960. A Magyarországon nyomtatott zeneművek szakosított jegyzéke. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár. (Szerk. PETHES Iván, VAVRINECZ Veronika, VÉCSEY Jenő.) Bp. 1969. Egyet. ny. 360 l.

Az első szó csakis a dicséreté lehet: VAVRINECZ Veronika, PETHES Iván és az elhunyt VÉCSEY Jenő nagyszerű munkát végeztek. S amellett házagpótlót is, hiszen a DEDINSZKY-féle bibliográfián kívül tudomásom szerint komolyabb könyvészeti összeállítás a magyar zeneműkiadásról nincsen. (Csak zárójelben: vajon mikor kerülhet sor arra a nagyonis hiányzó nagy bibliográfiára, amely a kezdetektől összeállítja a magyar zeneműkiadás termését vagy legalábbis a kiemelkedőbb cégek katalógusát? MAJOR Ervin 1848—49-re vonatkozó összeállítását csak kezdetnek tekinthetjük, olyan kezdetnek, amelynek folytatását remélhetőleg valamikor mégiscsak megérjük.) Az előtünk fekvő bibliográfia valóban teljes mértékben feltárja a tárgyévек anyagát, minden adatot felsorakoztat, kivéve a kiadói lemezszámot. Tudjuk, hogy ennek feldolgozása nagymértékben megterhelte volna a munka összeállítóit; de ha a jövőre gondolunk, a majdani bibliográfusra, aki például a Zeneműkiadó lemezszám-katalógusát összehozza — nagy segítség lehetett volna, ha ez a hiány pótlásra kerül. A jegyzék azonban így is kitűnő segédeszköz a gyakorlati muzsikusz számára.

Megtalálhatja, amit keres, akár az apparátus, akár a szerző, a tárgykör vagy a műfaj szerint közelít. A tudományos kutató pedig végigtekinthet ugyanezekből a közelítési szempontokból az anyagon. Például egy-egy magyar mester munkásságának összefoglaló vizsgálatánál vagy egy-egy műfaj hazai fejlődéstörténetének kutatásánál. Hiszen a kiadási volumen mindenképpen mutatója lehet a zenei élet igényének, tehát fejlődési fokának, vagy akár a művészeti értelemben vett „divatnak”. (Egyébként helyes volt a jegyzékből kihagyni a tánczenei kiadványokat; a sláger mindenképpen divatcikk, s a gyakorlati muzsikust nem érdekli egy bizo-

nyos idő eltelte után. Tudományos kutatásunk pedig aligha fog foglalkozni belátóható időn belül ezzel a területtel.)

A szakjegyzék természetesen az ETO rendszerén alapul. Ennek megvannak a maga előnyei, akár a nemzetközi használatra gondolunk, akár a részletezés, a lebontás lehetőségeire. Az már más lapra tartozik, hogy vajon az ETO szakbeosztása, főleg az alosztások jók-e, kiállták-e az idő próbáját. Helyenként bizony nagyon erőltetettnek érezzük a műfaji bontásokat, illetve a formai alapon történő osztályozás kategóriáit. Nem látom értelmét például a motetta és a zoltár egy kategóriába való besorolásának, vagy még inkább az olyanfajta alcsoportnak, mint meditáció és elégia, vagy annak, hogy a szvit alosztásába kerüljön a divertimento és a szerenád. Mindezt természetesen a jegyzék összeállítói nem vehették figyelembe, őket kötötte a rendszer maga.

Ha néhány apró kritikai megjegyzést teszünk a következőkben, az egyáltalán nem érinti a munka egészének magas minőségi szintjét. E megjegyzéseim amúgyis csak szűrőpróbaszerű böngészés alapján születtek. Általában bizonytalan a hangszeres zene két kategóriájának szétválasztása: a kamaramuzsikába sorolt duóké és a zongora- vagy egyéb kíséretes hangszeres műveké. Nem nagyon határozható meg az a határ, amin innen a zongoraszólam egyszerű kíséretnek tekintendő, s amin túl már kamarazenei egyenjogúság funkcióját tölti be. (Ez a tény nem zavarja meg a keresőt, hiszen a mutatók és az utalások rendszere itt is eligazít.) Néhány besorolást helytelennek érzünk, így például KODÁLY Jézus és a kufárok című karműve bibliai szövege ellenére sem nagyon tekinthető vallásos kórusnak, a Fraknoi-féle zsidó kargyűjtemény viszont sokkal inkább tartozik a vallásos zene kategóriájába, mintsem a népzenebe, ahová elhelyezték. LAJTHA László kórispataki gyűjtésének címlírásában is benne foglaltatik, hogy hegedűn és kis népi zenekaron játszott dallamok gyűjteménye; indokolatlan tehát a vokális zene főcsoportjában való elhelyezés. Ha már van a 784.7 (100) csoport, melynek címe „Internacionálé, Marseillaise, Chant du Départ”, vajon miért került a Chant du Départ öt különböző kiadása a 784.7(4/9)-be, az egyes nemzetek nemzeti dalai és himnuszai közé? vagy a 784.7(100) felesleges, vagy ide kellett volna kerülnie Méhul dalának. Végül egy a humor határát súroló besorolás: BIHARI: Requiem fia halálára című verbunkosa kissé idegenül érezheti magát a „Keresztény vallásos ének” kategória Gyászzene alcsoportjában...

Kitűnő és hézagpótló kiadvány, ismételhetjük csak. Nyilván haszonnal fogják forgatni nemcsak a könyvtárosok, hanem a gyakorlati muzsikások, műsorok összeállítói és a zenetudósok is.

VÁRNAI PÉTER

Bükyné Horváth Mária: *Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai.* Bp. 1968. 52 l. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. (Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae. 56.)

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária tanulmányának az MTA Könyvtár színvonalas sorozatában való megjelenése egymagában is jelzi a periodikumoknak a könyvtári egységeken belül egyre fokozódó jelentőségét. A tanulmány bevezetésében maga a szerző is megemlíti, hogy a legtöbb könyvtár és dokumentációs intézmény költségvetésének egyre nagyobb hányadát költik kurrens külföldi folyóiratok beszerzésére, és ezt az állítást példákkal is alátámasztja.

A szerző felmérése az MTA Könyvtár és részben az intézeti könyvtárak periodikumféleségeiről az 1966-os állomány alapján történt, amikor is magába az MTA Könyvtárába 5754 kurrens külföldi periodikum járt. Mivel nem áll módunkban a dolgozat részletes ismertetése, ezért csak vezérszavakban említhetjük meg, mely felmérések, táblázatok és grafikonok alapján vonta le a szerző, a megfelelő igen hasznos következtetéseit.

Nem véletlen, hogy BÜKYNÉ éppen a kurrens periodikumokat vizsgálja a különben igen jelentős magyar és régebbi külföldi anyagtól elválasztva, ugyanis jelenleg ezek képezik a gyűjtemény legkeresettebb részét.

A tanulmány fő erőssége, hogy sokoldalúan összehasonlító jellegű táblázatokban, grafikonokban tárja fel az anyagot, és mindezekből le tudja vonni a megfelelő tanulságokat.

Többek között a következő szempontok szerint foglalkozik az MTA Könyvtár és az intézetek periodikum-anyagával: az 1966. évben járó periodikumokról szakmegoszlás szerinti összeállítást készít, (az ETO alapján). Ugyancsak kimutatást állít össze az Akadémiahoz tartozó könyvtárak periodikumainak szakmegoszlásáról, ezek nagyságának sorrendjéről, %-okban kifejezve. Az Akadémiai Könyvtárban az orientalisztika vezet 7,26%-kal, a második az irodalom, irodalomtörténet stb. 5,34%-kal, a harmadik a dokumentáció, könyvtári anyag stb. 5%-kal. Míg az intézeti

könyvtárakban 10%-kal a mezőgazdaság vezet, második a politikai gazdaságtan stb. 6,86%-kal, harmadik a matematika, kibernetika 6,01%-kal.

A szerző kimutatja, hogy a könyvtár és az intézetek anyaga nagyjából eleget tesz a gyűjtőköri előírásoknak, s hogy ezeknek nem tudnak még tökéletesebben megfelelni, annak az az oka, hogy a kurrens időszak kiadványok 9/10-ed része nem vásárlás útján kerül a könyvtárba, hanem nemzetközi csere révén. Köztudott, hogy a cserék alapját elsősorban az MTA idegennyelvű *Acta*i képezik. E cseremódból adódik, hogy nem mindig a legmegfelelőbb folyóiratokhoz jutnak hozzá, így alakult ki az a körülmény is, hogy bizonyos szakterületek indokolatlanul felduzzadtak.

Talán a leghasznosabb kimutatás a kívülálló részére az, hogy az MTA Könyvtára 5754 különféle kurrens külföldi periodikumából 1940 az, amely csak egyetlen példányban van meg az országban. Az intézetek együttesen 940 ilyen folyóirattal rendelkeznek. Ezt a tényt az Akadémiai Könyvtár esetében *Kurrens külföldi folyóiratok a magyar könyvtárakban* című leltárhelyjegyzék, az Akadémiai Könyvtár hálózati folyóiratkatalógusa, valamint az OSZK Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa alapján állapították meg.

Igen érdekes az anyag nyelvi megoszlásának kimutatása is, amelyből megtudjuk, hogy a könyvtárba 53 nyelven érkeztek periodikumok. Ezekből azonban 70,41%-ot a világnyelvek képviselnek. A legmagasabb %-ban az angol, orosz, német anyag fordul elő.

BÜKYNÉ a periodikák szakmai értékelését is elvégezte, ez az ULRICH-féle *International Periodical s Directory*val való egybevetésével történt meg. Egyetlen szakterületnek, a nyelvtudománynak részletes elemzését is elkészítette.

A kurrens külföldi folyóiratok olvasottságát is kimutatta egy grafikonban. Mindez 1966 januárjában és áprilisában két hónap forgalmának az összehasonlításával az egységek szakonkénti megoszlása szerint az Akadémiai Könyvtár folyóirat-tárába leadott kérlapok alapján történt. Itt is kiderül, hogy természetesen a legnagyobb érdeklődés az irodalom, filológia, nyelvtudomány, dokumentáció, társadalomtudományok és általában az Akadémiai, tudós társaságok kiadványai iránt volt. E kimutatásból kitetsző „profilidegen” holt anyag kiugrásának is szerepe lehetett abban, hogy azóta a könyvtár cseréjét átszervezték, és igyekeztek megszüntetni a szükségtelen átfedéseket az intézeti könyvtárak anyagával. A kiadványt német nyelvű kivonat egészíti ki.

Végül megemlíthetjük, helyes lenne, ha a szerző a periodikum elemzésének módszereit és tanulmányának eredményeit szélesebb körökben mozgó kiadványokban is közzé tenné, ez talán ösztönzőleg hatna a nagy és kis könyvtárak periodika-anyagának kezelésére, hogy anyagukat hasonló módon vagy folyóirataik jellege és összetétele által megkövetelt formában elemezzék, feldolgozzák, és hasznosan értékesítsék az elemzésekből adódó tanulságokat.

BATÁRI GYULA

Gyimes Ferenc—Vavrincez Veronika:
Ludwig van Beethoven a magyar könyvtárakban és gyűjteményekben. BIBLIOGRÁFIA. I. Beethoven-irodalom. Bp. 1970 Áll. Gorkij Könyvtár kiad. NPI soksz. (2318/70). 107 l.

1970-ben ünnepeltük BEETHOVEN születésének 200. évfordulóját. Világszerte hangversenyekkel, ünnepekkel, jubiláris kiadványokkal tisztelegtek a muzsikusok és a zeneszerető közönség a nagy mester emlékének. Az Állami Gorkij Könyvtár Zeneműtárának munkatársai nagyszabású vállalkozásba kezdtek a bicentenárium alkalmából. Három részből álló bibliográfiát készítenek, mely felöleli Magyarország jelentősebb könyvtárainak csaknem teljes BEETHOVEN vonatkozású anyagát. Az első rész már el is hagyta a sajtót. Ez azokat az önálló kiadványként megjelent könyveket tartalmazza, melyek tudományos vagy ismeretterjesztő szempontból foglalkoznak BEETHOVENNEL. Előkészületben van a második rész, mely a hanglemez-anyagot tárja fel, és az év végén kerül nyomdába. A harmadik — és egyben előreláthatólag legterjedelmesebb — rész a nyomtatott BEETHOVEN-zeneműveket (kottákat) foglalja majd magába. Megjelenését legkésőbb 1972 elejére tervezik.

A már nyilvánosság elé került első részt rövid előszó vezeti be, mely magyar, orosz és német nyelven tájékoztat a kiadvány célkitűzéseiről, a szerkesztés elveiről és módszeréről. A szerkesztők 56 magyar könyvtárból kértek adatokat bibliográfiájukhoz. Az egyes tételeket a szerzők, ill. címek mechanikus befűrendjében sorolták rendszerbe. (A további két kötetben szakrendi csoportosítást terveznek, mely a könyvek esetében — mint írják, az autopszia hiányában — nem volt megvalósítható.) Az egyes címleírások után megadják azokat a kódjeleket, melyek a műveket birtokoló könyvtárakat jelölik az Országos

Széchenyi Könyvtár Központi Katalógusában és az Országos Gyarapodási Jegyzékben. (A kötet végén természetesen jegyzék készült a kódjelek jelentéséről.)

A bibliográfia 375 műről ad 512 címleírást. (Külön jelöli ugyanis egy mű különböző kiadásait, fordításait.)

Az alábbiakban néhány érdekes adatot szeretnénk ismertetni a bibliográfia alapján. Az adatokat szolgáltató 18 budapesti és 38 vidéki gyűjtemény soraiban a nemzeti, megyei és városi könyvtárakon kívül többek közt tanintézetek (egyetemek, zeneművészeti szakiskolák, tanár-, tanító- és óvónőképző intézetek,) múzeumok és egyházas könyvtárai szerepelnek. A legjelentősebb BEETHOVEN-vonatkozású anyag természetesen az Országos Széchenyi Könyvtár birtokában van (230 mű). Ez után következik a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az MTA Zenetudományi Intézetének Könyvtára, 142, 112, ill. 110 művel. A budapesti gyűjtemények közül szép számú anyaggal rendelkezik még a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola, az ELTE könyvtára és a Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteménye is.

A vidéki könyvtárak közül kiemelkedik a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 100 kötetes Beethoven-irodalmával, valamint a szegedi Somogyi Könyvtár és a székesfehérvári István Király Múzeum Könyvtára 61, ill. 60 művel. Jelentős a szegedi József Attila Tudományegyetem ilyen vonatkozású anyaga is (46 kötet). Meglepően szegényes viszont néhány vidéki zenei tanintézetünk könyvtárának Beethoven-könyvvállománya. A bibliográfia bizonyára ötleteket ad majd ezeknek (megfelelő anyagi feltételek esetén) a legjelentősebb művek kiválasztásához és beszerzéséhez.

Melyek a BEETHOVENNEL foglalkozó legnépszerűbb művek? Természetesen a magyar és magyarra fordított munkák élveznek elsőbbséget. Romain ROLLAND BEETHOVEN-életrajza vezet a listán, mely eredeti francia, ezenkívül német, sőt szlovák nyelven, valamint kétféle magyar fordításban, több kiadásban összesen 94 példányban van meg a vizsgált 56 gyűjtemény állományában. Ezt követi SZABOLCSI Bence *Beethoven. Művész és műalkotás két korszak határán* c. alapvető munkája 3 kiadásban, összesen 54 példánnyal, ALSVÁNG szovjet szerző BEETHOVEN-könyve (orosz és magyar nyelven 45 pld.), BARTHA Dénes: *Beethoven kilenc szimfóniája* (2 kiadás, 35 pld.) és a JEMNITZ Sándor által válogatott *Beethoven élete leveleiben*. (32 pld.) Igen sok könyvtárban megvan E. FISCHER Beethoven zongora-

szonátiáiról és SZIGETI Józsefnek a hegedűművekről írott munkája. Az ismeretterjesztő jellegű irodalomból PETZOLD: *Beethoven élete képekben* és GÁL Zsuzsa *Az én zeneszerzőm* c. sorozatában az ifjúságnak szóló *Ludwig van Beethoven* c. hanglemelmellékletes könyve a legnépszerűbb. A tudományos kutatás számára alapvető KINSKY-HALM féle tematikus jegyzék 8 könyvtárnak van birtokában (ezek közül csak 1 vidéki!).

Jelentős azoknak a műveknek a száma, melyek kifejezetten BEETHOVEN magyarországi kapcsolataival foglalkoznak. Közülük KÖRNYEI Elek: *Beethoven és Martonvásár*, valamint *Beethoven Martonvásáron* c. művei a legtöbb gyűjtemény anyagában szerepelnek. PAPP Viktor: *Beethoven és a magyarok* c. könyve 19 könyvtárban van meg. BEETHOVEN „halhatatlan kedvesével”, ill. a BRUNSVIK-családhoz fűződő kapcsolataival a magyar CZEKE Marianne-on kívül több külföldi szerző (KALISCHER, LA MARA, TENGER) is foglalkozik.

Néhány különleges csemege is előkerült a magyar vonatkozású anyagban. Az *István király* német nyelvű librettóját *Ungarns erster Wohltäter* címmel 1812-ben nyomtatták ki Pesten. Ezt, valamint BEETHOVEN *Krisztus az Olajfák hegyén* c. művének MÁTRAY Gábor által magyarra fordított és 1860-ban kiadott szövegekötvét az OSzK őrzi. A *Fidelio* szövegét 1871-ben KENGEY Károly fordításában adták ki Pesten. S végül a *Prometheus*hoz prólogust és új szöveget írt BRÓDY Sándor az 1910-es években.

Egészítsük még ki a fentieket néhány korai BEETHOVEN-kiadvánnyal. Ignaz von SEYFRIED: *Ludwig van Beethoven's Studien in Generalbass, Contrapunct und in der Compositionslehre* . . . c. műve 1832-ből, MARSDIJK BEETHOVEN flamand eredetét bizonyító nyílt levele Bonn polgármesteréhez 1836-ból, WEGELER-RIES *Biographische Notizen*-jei 1838-ból bizonyítják, hogy milyen nagy megbecsülésben volt része a Mesternek már közvetlen a halálát követő első évtizedben. Leveleinek számos korai és modern kiadása, a biográfiák és tematikus katalógusok korán, az 1850–60-as években kezdődő megszakítatlan láncolata méltóképpen reprezentálja a nagy muzsikusz jelentőségét.

Végül tegyünk említést azokról az ünnepi kiadványokról, amelyek épp száz évvel ezelőtt, BEETHOVEN születésének centenáriuma alkalmával láttak napvilágot. Drezdában adtak ki egy munkát *L. van Beethoven. Denkschrift in Rede und Dichtung zur Erinnerung an die Säcular-Vorfeier des Tonmeisters* címmel; Berlinben jelent meg Emil NAUMANN *L. van Beethoven.*

Zur hundertjährigen Geburtstagsfeier c. munkája; végül a magyarok sem maradtak ki a sorból: id. ÁBRÁNYI Kornél szerkesztésében kiadták német nyelven a Beethoven-centenárium ünnepségének programját, szövegeit és magyarázatot a felhangzó zeneművekhez. Az Áll. Gorkij Könyvtár Zeneműtárának munkatársai tehát egy szép hagyományt is folytatnak vállalkozásukkal.

Talán nem is kell különösebben bizonyítanunk, milyen hasznos ez a bibliográfia a zenei szakemberek és a zenekedvelők részére egyaránt. Mindenekelőtt áttekintést ad arról, milyen Beethoven-irodalom forog egyáltalán közkezen hazánkban. Ilyen szempontból sajnáljuk, hogy a folyóiratokban, ill. vegyes tartalmú kötetekben megjelent nagyobb lélegzetű BEETHOVEN-tanulmányok nem kerültek feldolgozásra. Olyan cikkek maradtak így ki, mint pl. MAJOR Ervin közleményei BEETHOVEN magyar vonatkozásairól vagy MÁTRAY Gábor 1871-ben megjelent *Beethoven érintkezése a magyarokkal* c. tanulmánya. Tény, hogy az esetleg még analitikus feldolgozásra nem került kötetek, folyóiratok áttekintése igen nagy költsémmel igényelt volna az adatszolgáltató könyvtáraktól; bizonyára ezért tekintettek el a szerkesztők tudatosan az ilyen típusú anyag közlésétől. Hasonlóképp a teljesség rovására megy, hogy nem tervezik a kéziratos BEETHOVEN-anyag bibliográfiájának publikálását sem (főként kéziratos kottamásolatokról van szó, bár az OSzK Zeneműtára eredeti kéziratos javításokkal és címfelirattal ellátott BEETHOVEN-kottát is őrzi), holott ezeknek közlése a tervezett nyomtatott hangjegyes anyag mellett — esetleg függelékként — nem növelné meg túlzottan a terjedelmet. Igaz, hogy e kéziratok csak a tudományos kutatás számára férhetők hozzá; a Gorkij Könyvtár bibliográfiája pedig nyilvánvalóan főként a nagyközönségnek készült. Oriási előnye: lehetővé teszi, hogy az érdeklődő késedelem nélkül hozzájusson a kívánt könyvhöz, mert a bibliográfia alapján saját maga megállapíthatja annak leelőhelyét. Továbbá felhívja a figyelmet kevésbé ismert, ritkábban előforduló művekre is. Végül pedig a külföld irányában is imponálóan dokumentálja, milyen jelentős helyet foglal el BEETHOVEN a magyar közgyűjteményekben. Azokat a könyvtárakat pedig, amelyekben túlságosan csekély a nagy mesterrel kapcsolatos anyag, ösztönözheti a hiányok pótlására. Épp ezért reméljük, hogy ez a 350 példányban megjelent bibliográfia elfoglalja majd helyét minden fontosabb közgyűjtemény polcain.

P. ÉCKHARDT MÁRIA

Az új élet kezdetén. A Vásárhelyi Népe c. napilap repertórium 1944. okt. 23—1945. ápr. 17. (Az anyagot gyűjtötte és összeállította: KÁRÁSZ JÓZSEF.) Hódmezővásárhely, 1969. Csongrád Megyei Könyvtár. 56 l.

A felszabadulás 25. évfordulója alkalmából kiadott emlékezéssorozatnak egyik darabja Hódmezővásárhely első demokratikus napilapjának repertórium.

A kiadvány elég terjedelmes bevezetőjéből megismerjük a lap születésének körülményeit, a kezdeti nehézségeket, célját, feladatát, növekvő tekintélyét (9—10 ezer példányban készült!), a szerkesztőség forrásanyagát, a város új életre előkészítő munkáját, tartalmi, szellemi arculatának főbb vonásait az első félévben.

Vásárhelyi Népe a Nagyalföld legkorábbi lapjai közül a háború után a negyedik volt (sorrendben az orosházi, szentesi, szegedi *Népakarat* megelőzte, de ezek közül az 1944. okt. 27-ét egyik sem élte túl), és szerencsésebb körülményei miatt a legtovább maradt fenn: 1949. okt. 29-ig ezen a néven, majd többszöri címváltozás után még ma is él Szegeden *Csongrád Megyei Hírlap* címmel.

A szerző néhány eddigi téves adatot — mint pl. a lap személy szerinti ösztönzőjét, vagy az előállító nyomdát — hiteles dokumentumokkal helyesbít. Ismertetése kiterjed a lap adataira, a papír minőségére,

formájára, az egyes számok terjedelmére, leléhelyet is ad. Az OSzK Hírlaptára az 1. évfolyam egyetlen meglévő számához megkapta mikrofilmen valamennyit és a 2. évfolyam hiányzó számait szintén a Szegedi Egyetemi Könyvtártól a Hódmezővásárhelyi Levéltár eredeti alapján.

A füzet főrésze a hírlap első félévének reprezentálása. A bő válogatás kiterjed a város életére, a politikai, gazdasági szervező munka mellett a kulturális eseményekre, kis mértékben az iránymutató szépirodalomra. A hivatalos rendeletek, a lakosság életét szabályozó hirdetések maradéktalanul fellelhetők benne, a hírvonat kisebb eseményei erősen korlátozva. A 769 tétel időrendben tárja elének a lap tartalmi részét — kiemelve a dátum, alatta a cím, lapszámjelölés —, majd sok helyen néhány szavas annotáció kíséri. Név- és tárgymutató zárja le a füzetet.

KÁRÁSZ József igen gondos és hasznos munkát végzett, rendszere világos. A különféle témák kutatóinak nagy segítséget nyújt.

Egy adatkiegészítést tennénk hozzá: az OSzK-ban a szentesi *Magyar Népakarat* 4. száma is megvan, amit a szerző nem ismert, — így ennek a lapnak a megszűnése is tisztázott: ugyancsak 1944. okt. 27-én jelent meg az utolsó száma, mint a szegedi *Népakaraté*.

NAGYDIÓSI GÉZÁNÉ

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Markos Béla</i> : A magyar könyvtermelés adatai 1712 és 1800 között — Die ungarische Buchproduktion 1712—1800	1
<i>Muszka Erzsébet</i> : A történelmi segédtudományok oktatása a reformkorban — Die historischen Hilfswissenschaften in der Reform-Epoche in Ungarn	12
<i>Mezősi Károly</i> : Petőfi lefoglalt könyvtára és irományai — Petőfi's seized library and papers	24
<i>Podhradský György</i> : Kollár János és a budapesti Egyetemi Könyvtár kapcsolatai — Jan Kollar's Beziehungen zu der Budapester Universitätsbibliothek	39
<i>Gárdonyi Zoltán</i> : Liszt Ferenc második Beethoven-kantatájához — Zu Liszts zweiter Beethoven-Kantate	46

KÖZLEMÉNYEK

<i>Dezsényi Béla</i> : Egy magyar táblabíró véleménye az egyetemi sajtó-oktatásról a XIX. század elején	51
<i>Zsoldos Jenő</i> : Megjegyzések egy Bajza-vershez	54
<i>Ilyés Katalin</i> : Gárdonyi Géza és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára	57
<i>Sugár István</i> : Az Eger városi nyilvános könyvtár alapítása	60
<i>mgy.</i> : Elsüllyedt folyóiratok: Élőszó (1927)	63
<i>Galambos Ferenc</i> : Bortnyik Sándor Plakát című folyóirata (1933)	64

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Murányi Róbert Árpád</i> : Néhány ismeretlen bártfai nyomtatványról	68
--	----

FIGYELŐ

<i>Kókay György</i> : Újjáalakult a Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság ...	72
<i>Szentmikályi János</i> : A III. Könyvtárügyi konferencia	73
1972: a könyv éve	76
<i>Vezér Erzsébet</i> : A Fenyő Miksa-gyűjteményről	77
<i>Máté Károly</i> : A könyv mestere	80
<i>Káfer István</i> : Anton Augustin Banik 70 éves	85
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Hajdú Helga (1907—1970)	86
<i>mgy.</i> : Forradalmár elődeink	87
<i>Bugyi Balázs</i> : Cavalier Calixte, a könyvgyűjtő orvos (1820—1888)	88
<i>Bugyi Balázs</i> : A Sartonia tudománytörténeti folyóiratról	89
<i>Tiszayné Gesmey Borbála</i> : Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis 1960—1966	90

SZEMLE

<i>Papp Géza</i> : A XVII. század énekelt dallamai (Ism. <i>Sonkoly István</i>)	92
<i>Huszár Sándor</i> : Az író asztalánál (Ism. <i>Wintermantel István</i>)	93
<i>Szeli István</i> : Utak egymás felé (Ism. <i>W. I.</i>)	95
<i>Husztly Sándor</i> : A Műegyetemi Nyomda története 1921—1950 (Ism. <i>Máté Károly</i>)	96
<i>Gáti József—Héberger Károly—Pásztor Józsefné</i> : Villamossági irodalomkutatás (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	97
<i>Lovász Kálmán</i> : A nyomtatás elmélete (Ism. <i>Móra László</i>)	97
<i>Magyar szabadságharcosok a faszizmus ellen</i> (Ism. <i>D. B.</i>)	98
<i>Wladimir Iljitsch Lenin in Berlin und als Leser der Königlichen Bibliothek</i> (Ism. <i>Remete László</i>)	99
<i>Beiträge zur Inkunabelkunde. Dritte Folge 4.</i> (Ism. <i>Soltész Zoltánné</i>)	99
<i>Fleischhack Curt</i> : Bibliographisches Grundwissen (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	101
<i>Jahrbuch der Deutschen Bücherei. Jg. 5.</i> (Ism. <i>Moravék Endre</i>)	102
<i>Magyar Könyvészet 1968</i> (Ism. <i>Máté Károly</i>)	103
<i>A Magyarországon nyomtatott zeneművek szakosított jegyzéke 1945—1968</i> (Ism. <i>Várnai Péter</i>)	104
<i>Bükyné Horváth Mária</i> : Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai (Ism. <i>Batári Gyula</i>)	105
<i>Gyimes Ferenc—Vavríneck Veronika</i> : Ludwig van Beethoven a magyar könyvtárakban és gyűjteményekben (Ism. <i>P. Eckhardt Mária</i>)	106
<i>A Vásárhely Népe</i> c. napilap repertóriumai (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>)	108
<i>Az Esztergomi Népszava</i> repertóriumai (Ism. <i>Nagydiósi Gézáné</i>)	23
<i>Nagy Dezső</i> : Pesterzsébet és Soroksár (Ism. <i>Holló Klári</i>)	11

TABLE DES MATIÈRES

<i>B. Markos</i> : Données statistiques sur la production des livres en Hongrie entre 1712 et 1800 — Avec résumé en allemand	1
<i>E. Muszka</i> : Die historischen Hilfswissenschaften ... — Avec résumé en allemand	12
<i>K. Mezősi</i> : La saisie de la bibliothèque et des écrits de Petőfi après la débacle de 1849 — Avec résumé en anglais	24
<i>Gy. Podhradzsky</i> : Les relations de János Kollár et de la Bibliothèque Universitaire de Budapest — Avec résumé en allemand	39
<i>Z. Gárdonyi</i> : Apropos de la II. cantate à Beethoven de Liszt — Avec résumé en allemand	46

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>B. Dezsényi</i> : Opinion d'un noble hongrois sur l'enseignement universitaire du journalisme en 1818	51
<i>J. Zsoldos</i> : Remarques sur une poésie de József Bajza	54
<i>K. Illyés</i> : Géza Gárdonyi et la Bibliothèque Nationale Széchényi	57
<i>I. Sugár</i> : La fondation de la bibliothèque publique de la ville de Eger	60
<i>mgy.</i> : Les revues oubliées. <i>Élőszó</i> (Vive Voix), 1927	63
<i>F. Galambos</i> : Histoire de la revue <i>A Plakát</i> du peintre hongrois S. Bortnyik	64

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>R. Á. Murányi</i> : Anciens imprimés de Bártfa	68
---	----

CHRONIQUE

<i>Gy. Kókay</i> : La commission de l'Académie Hongroise des Sciences pour l'histoire du livre et la bibliographie	72
<i>J. Szentmihályi</i> : La III ^e conférence bibliothéconomique en Hongrie	72
1972, année du livre	78
<i>J. Käfer</i> : Le 70 ^e anniversaire de A. A. Banik	80
<i>E. Vezér</i> : Le legs de Miksa Fenyő	77
<i>K. Máté</i> : Un maître imprimeur hongrois au XX ^e siècle: Imre Kner	80
<i>K. Csapodi-Gárdonyi</i> : Helga Hajdu (1907—1970)	86
<i>mgy.</i> : Nos ancêtres révolutionnaires	87
<i>B. Bugyi</i> : Cavalier Calixte, collectionneur de livres (1820—1888)	88
<i>B. Bugyi</i> : Observations sur la revue de l'histoire des sciences: <i>Sartonia</i>	89
<i>B. Tiszay-Gesmey</i> : Bibliographie internationale de l'histoire de l'agriculture	90

COMPTES RENDUS CRITIQUES